

PROMJENE U SEKSUALNOSTI MLADIH? REZULTATI ISTRAŽIVANJA NOVOUPISANIH STUDENATA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU OD 1998. DO 2008. GODINE

Ivan LANDRIPET, Sandra ŠEVIĆ, Drago CAR, Valerio BAČAK
Filozofski fakultet, Zagreb

Maja MAMULA
Ženska soba – Centar za seksualna prava, Zagreb

Aleksandar ŠTULHOFER
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 613.88-057.875(497.5 Zagreb)
Prethodno priopćenje

Primljeno: 4. 2. 2009.

Imajući na umu nužnost empirijske utemeljenosti javnih politika za mlade, u ovome radu opisujemo dinamiku seksualnoga ponašanja, stavova o seksualnosti i informiranosti o temeljnim aspektima ljudske spolnosti u populaciji brućoša Sveučilišta u Zagrebu. Analize se temelje na longitudinalnom istraživanju provedenom 1998., 2003. i 2008. godine na uzorku najvećega hrvatskog sveučilišta. Protivno raširenoj percepciji kako mladi stupaju u seksualne odnose sve ranije i sa sve manje odgovornosti, naši rezultati prikazuju stabilnost seksualnoga ponašanja u promatranom razdoblju. Primjerice, proporcije su studenata/studentica koje obilježava ranija seksualna inicijacija te onih koji iskazuju veći broj seksualnih partnera/partnerica ostale nepromijenjene. Slično vrijedi i za konzistentnu uporabu kondoma. Ipak, uzmemo li u obzir recentne epidemiološke podatke o raširenosti HPV-a među mladima, naši uvidi ne jamče da se izloženost seksualnim rizicima nije povećala. U tom je smislu u proteklih deset godina propuštena prilika za sustavno unaprijeđenje seksualnoga i reproduktivnoga zdravlja mladih.

Ključne riječi: seksualnost, studenti, spol, rizično seksualno ponašanje, uporaba kondoma

✉ Ivan Landripet, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Odsjek za sociologiju, I. Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: ilandrip@ffzg.hr

UVOD

Kasna adolescencija razdoblje je intenzivnog istraživanja vlastite seksualnosti (Christie i Viner, 2005.), nerijetko obilježeno manjkom informacija i vještina potrebnih za donošenje odgovornih seksualnih odluka (Štulhofer, 1999.).¹ Nije, stoga, neobično što je većina istraživanja o seksualnosti u toj dobi usredotočena na analizu seksualnih rizika i mogućih negativnih posljedica seksualnih aktivnosti (Impett i Tolman, 2006.; Santelli i sur., 2006.; Braithwaite i Thomas, 2001.; Denissenko i sur., 1999.; Štulhofer i sur., 2000.). Diljem svijeta mladi ljudi su izloženi povećanom riziku zaraze od spolno prenosivih infekcija (SPI). Prema podacima UNAIDS-a, 2008. godine čak je 45% novih slučajeva zaraze HIV-om u svijetu zabilježeno među osobama mlađima od 24 godine (UNAIDS, 2008.). Studije o rizicima zaraze SPI provedene u Hrvatskoj potvrđuju osobito ranjivost mladih. Nedavna su istraživanja utvrdila kako je najviša prevalencija HPV-a u Hrvatskoj među djevojkama mlađima od 21 (Marijan i sur., 2007.), odnosno 24 godine (Milutin-Gašperov i sur., 2007.). U jednoj ranijoj studiji Štulhofer i sur. (2004.) upozorili su kako je neredovita uporaba kondoma ozbiljan problem među seksualno aktivnom populacijom studenata/studentica Sveučilišta u Zagrebu. U nacionalnoj studiji seksualnoga ponašanja mladih od 18 do 24 godine utvrđen je višestruki porast konzistentne uporabe kondoma u posljednjih petnaestak godina, ali i činjenica da većina seksualno aktivnih mladih ljudi (78,5%) i dalje ne rabi kondome ili ih pak rabi nesustavno (Štulhofer i sur., 2006.).

Uz mogućnost zaraze SPI, nezanemariv je rizik i seksualno nasilje, čije pojavne oblike, prema nedavnom istraživanju Centra za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, mladi nerijetko ne prepoznaju, a ponekad i toleriraju (Hodžić, 2007.). Poseban je i razmjerno slabo istražen problem fizičkoga nasilja nad pripadnicima seksualnih manjina, što je, čini se, osobito prisutno među mladima. U studiji provedenoj na dvjestotinjak homoseksualnih i biseksualnih osoba obaju spolova u Zagrebu, Rijeci i Osijeku, iskustvo viktimizacije iskazalo je 14% sudionika (Pikić i Jugović, 2006.).

Važne dimenzije seksualnosti mladih jesu i znanje, odnosno informiranost o ljudskoj seksualnosti, te stavovi o različitim aspektima spolnosti, poput odnosa spram uporabe kondoma, seksualne ravnopravnosti spolova ili, pak, seksualnih manjina. Imajući na umu društvenu uvjetovanost seksualnosti mladih, njezinu povezanost s društvenim normama, supkulturnim ritualima, socioekonomskim obilježjima i vršnjačkim očekivanjima (Aggleton i sur., 2000.), dinamika stavova o seksualnosti, informiranosti i seksualnom ponašanju mladih u Hrvatskoj ne može se promatrati izvan konteksta postkomunističke tranzicije (Štulhofer i Sandfort, 2005.). Krupne političke, gospodarske i sociokulturne promjene, koje su uslije-

dile nakon raspada Jugoslavije, s jedne su strane intenzivirale utjecaj globalne popularne kulture i trenda seksualne permisivnosti (Smith, 1990.; Halman, 1995.; Inglehart, 1997.), a s druge strane osnažile su položaj Katoličke crkve kao vrhovnoga moralnog autoriteta i zaštitnice nacionalnog identiteta (Zrinščak, 1995.). Ambivalentnost takve dinamike – obilježene sučeljavanjem nove, visokoindividualizirane moralnosti (prema kojoj se seksualne odluke legitimiraju slobodom individualnog izbora) s onom tradicionalnom (koja seksualnost čvrsto vezuje uz religijske norme) – potencijalan je problem za donošenje seksualnih odluka. Razne, često izrazito suprotstavljene, poruke mogu izazvati zbunjenost te rezultirati nedovoljno promišljenim izborima i nekonzistentnim ponašanjem, osobito među onima koji tek oblikuju vlastiti seksualni identitet i stvaraju prve seksualne navike. Usprkos naznakama postupnoga slabljenja tradicionalne moralnosti, recentnije analize (Zrinščak, 2005.; Galić i Nikodem, 2006.; Cifrić i Nikodem, 2006.) upućuju na to da društveni kontekst u nas i u posttranzicijskom, odnosno kasnotranzicijskom, razdoblju nastavlja podržavati postojanje sučeljenih, teško pomirljivih, utjecaja na (seksualnu) socijalizaciju mladih.

U nastavku rada prikazujemo promjene u seksualnom ponašanju, informiranosti i stavovima o seksualnosti u zadnjih deset godina, zabilježene među novoupisanim studentima/ studenticama Sveučilišta u Zagrebu. Čitatelj/ica odmah će uočiti da je rad deskriptivnoga, a ne analitičkoga karaktera, i da, stoga, ne uključuje specifičan teorijski okvir. Osnovna svrha ovoga rada jest sustavan prikaz podataka nužnih za razumijevanje temeljnih dimenzija seksualnosti mladih koji studiraju na najvećoj hrvatskoj visokoškolskoj ustanovi. S obzirom na manjak longitudinalnih podataka o seksualnosti mladih u nas, primarno deskriptivnu analizu dinamike seksualnosti u istraživanoj populaciji uz to smatramo ne samo informativnom za epidemiologiju seksualnih rizika u kasnoj adolescenciji nego i za sustavno promišljanje potrebe za seksualnom edukacijom. Žarište pritom nije isključivo na rizičnim aspektima seksualnosti mladih nego i na pozitivnim iskustvima koja sudjeluju u oblikovanju osobnog identiteta, potiču emotivno otvaranje i vezivanje te, konačno, rezultiraju užitkom i seksualnim zadovoljstvom. Na posljetku, empirijski podaci koje izlažemo dovode u pitanje nekoliko u nas uvriježenih predodžbi o seksualnosti mladih.

METODOLOGIJA

Ispitanici

Provođenje ove longitudinalne studije započeto je 1998. godine, kada je 1355 studenata/studentica prve godine Sveučilišta u Zagrebu anketirano upitnikom znanja, stavova i ponašanja. Djevojke su činile 47,2% uzorka, a prosječna je dob sudioni-

ka/sudionica bila 18,7 godina ($SD = 0,84$). Pet godina kasnije, u drugom istraživačkom valu, anketirano je 537 bruceša/brucešica istoga sveučilišta. U ovome su uzorku djevojke bile u većini (53,1%); prosječna dob sudionika/sudionica bila je 18,9 godina ($SD = 0,88$). Treći val istraživanja proveden je 2008. godine na uzorku od 775 pripadnika iste populacije, od čega je 55,2% bilo ženskoga spola. Prosječna je dob bila nešto viša od one u prethodna dva istraživačka vala ($M = 19,5$; $SD = 0,98$).

U sva je tri dijela studije primijenjena ista strategija uzorkovanja. Kvote, proporcionalne veličini fakulteta i stratificirane prema spolu, određene su za svaku od 31 sveučilišne sastavnice prema podacima o upisima iz prethodne godine. U 1998. godini anketiranjem je obuhvaćeno 8% ukupne populacije studenata/studentica prve godine, dok je 2003. i 2008. udio smanjen na 4, odnosno 5%. Po uspostavi kvota, na svakom je fakultetu slučajnim odabirom izabrana jedna studijska grupa, unutar koje su anketirane sve prisutne osobe. Kada je broj anketiranih bruceša premašivao kvotu, potreban je broj dobiven reduciranjem poduzorka uz pomoć generatora nasumičnih brojeva. Ako je, pak, brojnost grupe bila manja od kvotom predviđene, provedeno je dodatno anketiranje.

Razlika između predviđenog i ostvarenog uzorka bila je minimalna – s obzirom na veličinu i spolnu strukturu – u sva tri istraživačka vala (1 – 6%).

Upitnik i prikupljanje podataka

Anketiranje je provedeno u predavaonicama. Radi osiguranja privatnosti, anketari/anketarke upućivali su ispitanike/ispitanice da se razmjestite unutar dvorane i pronađu mjesto gdje drugi neće imati uvida u njihove odgovore. U rijetkim slučajevima popunjenosti predavaonice rabila se drugačija strategija – studenti/studentice su podijeljeni u dvije grupe približno istih veličina, koje su anketirane jedna za drugom.

Ispunjavanje upitnika trajalo je u prosjeku 20 minuta. Kako bi se utvrdila razumljivost pitanja i pouzdanost nekih skala, instrument je pretestiran 1998. godine na uzorku od 413 maturanata/maturantica (Štulhofer, 1999.). Od jednoga do drugoga istraživačkog vala sadržaj upitnika mijenjao se za manje od 10%, pri čemu je broj čestica varirao od 109 u 2008. godini do 119 u 1998. godini. Upitnici koji su bili popunjeni manje od 90% isključeni su iz analize.

Strukturu anketnog upitnika činila su tri temeljna dijela: (a) test seksualne pismenosti, odnosno informiranosti o reproduktivnom i seksualnom zdravlju, (b) pitanja o seksualnim iskustvima te (c) stavovi i vjerovanja o seksualnosti. Uz sociodemografska pitanja, upitnik je sadržavao i samoprocjenu izloženosti seksualnim rizicima te indikator seksualne viktimizacije. Istraživanje je odobrilo Etičko povjerenstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Instrumenti

U obradbama, rezultati kojih su predstavljeni u radu, upotrijebljeno je sedam instrumenata.

Indeks seksualne permisivnosti

Indeks seksualne permisivnosti uključuje sedam čestica koje propituju stavove o seksualnoj aktivnosti u adolescenciji, o prostituciji, abortusu, masturbaciji, pornografiji, prokreaciji kao smislu seksualnosti te ulozi religije u pitanjima seksualnosti. Sve čestice visoko saturiraju jedan faktor ($>0,55$). Pouzdanost indeksa zadovoljava u sve tri vremenske točke (Cronbachov $\alpha = 0,76 - 0,79$). Kako je uz tvrdnje bila ponuđena skala za odgovor od pet stupnjeva (od 1 = "uopće se ne slažem" do 5 = "potpuno se slažem"), teorijski raspon vrijednosti iznosi 7 – 35. Veći rezultat na indeksu označava veću permisivnost.

Indeks prihvatanja uporabe kondoma

Indeks prihvatanja uporabe kondoma čini pet čestica koje mjere odnos ispitanika prema primjeni te metode zaštite: "Uporaba kondoma smanjuje užitak", "Uporaba kondoma ne mora narušiti spontanost", "S novim se partnerom/icom ne treba upustiti u seksualni odnos ne pristane li na upotrebu kondoma", "Uporabu kondoma predlažu samo oni koji često mijenjaju partnere" i "Uporaba kondoma znak je nepovjerenja prema partneru". Slaganje s tvrdnjama sudionici su iskazivali na skali od pet stupnjeva, a svi su odgovori rekodirani tako da veći rezultat označuje veće prihvatanje (teorijski raspon indeksa iznosi 5 – 25). Premda je predmet mjerenja unidimenzionalan, pouzdanost je indeksa skromna ($\alpha = 0,55 - 0,62$).

Indeks seksualne pismenosti

Indeks seksualne pismenosti razvijen je u okviru prvoga istraživačkog vala (Štulhofer i sur., 2000.) i okuplja odgovore na osam pitanja kojima se nastoji ispitati temeljna informiranost o ljudskoj seksualnosti. Riječ je o pitanjima s višestrukim odgovorima (četiri po pitanju), kod kojih netočan odgovor sugerira rizik za seksualno i reproduktivno zdravlje ispitanika (primjerice, "Jedino sredstvo koje istodobno štiti i od neželjene trudnoće i od spolno prenosivih bolesti je:...", "HIV /AIDS/ se ne može prenijeti:..."). Kako se barata binarno kodiranim varijablama (1 = točan odgovor, 0 = netočan odgovor), teorijski je raspon sumiranih vrijednosti 0 – 8, pri čemu veći rezultat označuje bolju informiranost. Distribucije indeksa u sva su tri istraživačka vala unimodalne, ali i nagnute prema višim vrijednostima ($M = 5,5 - 5,8$; $SD = 1,3 - 1,4$).

Indikator seksualnog zadovoljstva

Indikator seksualnog zadovoljstva ("Koliko ste zadovoljni svojim seksualnim životom") uključuje skalu od pet stupnjeva, od "iz-

razito nezadovoljan/na" do "izrazito zadovoljan/na". Radi usporedivosti (u prvom su valu, naime, na to pitanje odgovarali samo sudionici koji su već imali snošaj), mjerenje je obuhvatilo samo seksualno aktivne sudionike/sudionice.

Indikator seksualne egalitarnosti

Kao *indikatorom seksualne egalitarnosti* služili smo se varijablom "Za muškarce i žene moraju vrijediti ista pravila seksualnoga ponašanja". Odgovori su bilježeni na skali od pet stupnjeva, od "uopće se ne slažem" do "potpuno se slažem". Zbog višedomodalne raspodjele, rezultati su rekodirani u tri kategorije (1 = neslaganje, 2 = neodlučnost, 3 = slaganje). Ista je skala (i naknadna kategorizacija) upotrijebljena i u pitanju o odnosu prema istospolnim seksualnim kontaktima ("Seksualni odnos punoljetnih osoba *istoga* spola smatram neprihvatljivim"), koje indicira *netoleranciju spram homoseksualnosti*.

Konzistentnost uporabe kondoma

Za mjerenje *konzistentnosti uporabe kondoma* postavljeno je pitanje o obrascu uporabe toga sredstva zaštite: sudionici/sudionice označavali/označavale su upotrebljavaju li kondom redovito, samo na početku veze, samo sa slučajnim partnerom, povremeno (situacijski) ili ga uopće ne rabe. Odgovori su potom dihotomizirani u konzistentnu (redovita upotreba) i nekonzistentnu uporabu (ostale kategorije).

Utjecaj retradicionalizacije

Utjecaj retradicionalizacije mjerjen je samoprocjenom utjecaja vjeronauka na osobno seksualno ponašanje sljedećom petostupanjskom skalom: 1 = nikakav, 2 = zanemariv, 3 = malen, 4 = osrednji, 5 = velik.

REZULTATI

S obzirom na činjenicu da je seksualnost mladih pod snažnim utjecajem spolno specifičnih društvenih normi, koje obično opisujemo sintagmom *dvostruki standard* (Traeen i sur., 1992.; Ricardo i sur., 2006.), analize seksualnoga ponašanja, znanja, vjerovanja i stavova uvriježeno se provode odvojeno po spolu (Udry, 1988.; Small i Luster, 1994.; Vanwesenbeeck i sur., 1998.; Štulhofer i sur., 2000.; Netting i Burnett, 2004.; Štulhofer i sur., 2007.). Navođenje rezultata u ovoj studiji slijedi tu logiku.

Sociodemografska obilježja

U promatranom razdoblju zamjetno je nekoliko promjena u sociodemografskim obilježjima sudionika. Udio studenata/studentica koji dolaze iz malih naselja i seoskih sredina postupno raste otprilike sa 12 na 18%, dok broj onih iz velikih gradova neznatno pada sa 40 na 35% ($\chi^2=21,5$, $p<0,01$). Raste i broj

studenata i studentica koji su dosljedno odgajani u vjerskom duhu, za razliku od onih koji ili nisu odgajani u vjeri ili je ona u njihovim obiteljima bila tek formalnost ($\chi^2=26,9$, $p<0,01$). Zabilježeno je i slabo izraženo, no statistički značajno, smanjivanje proporcije sudionika/sudionica čiji su očeви završili višu ili visoku školu te proporcionalan porast onih čiji očeви imaju srednjoškolsko obrazovanje ($\chi^2=13,2$, $p<0,01$). Od 2003. do 2008. godine nije zabilježen statistički značajni porast broja studenata i studentica koji su u trenutku anketiranja bili u intimnoj vezi. Izvan veze bilo je nešto više od polovice broja studentica (52%), odnosno dvije trećine studenata (67 – 68%).

Seksualno ponašanje

Dinamika seksualnoga ponašanja studenata/studentica od 1998. do 2008. prikazana je u Tablici 1. U usporedbi sa studenticama, studenti su prvi seksualni odnos imali nešto ranije (otprilike pola godine), i to tijekom cjelokupnog razdoblja ($t = 2,4 - 3,7$, $df = 316 - 763$, $p<0,05$). Analiziramo li pak podatke o seksualnoj inicijaciji tijekom praćenog razdoblja, zasebno za studentice i studente, razlike ne dosežu statističku značajnost. Kod djevojaka, prosječna dob pri prvom seksualnom odnosu ostala je neznatno viša (17,1 – 17,2; $SD = 1,3 - 1,5$), a kod mladića nešto niža od 17 godina (16,7 – 16,8; $SD = 1,4 - 1,5$).

Prema očekivanju, mladići su iskazali veći ukupni (cjeloživotni) broj seksualnih partnera od djevojaka.² Približno polovica broja seksualno aktivnih studentica i otprilike trećina studenata imala je jednog, a daljnjih 25% studentica i 20% studenata dva seksualna partnera/ice. Razlika je u svim točkama mjerenja ($\chi^2 = 7,9 - 57,4$, $p<0,05$). Važno je istaknuti kako u analiziranom razdoblju kod studenata nije zabilježen značajan porast prosječnoga broja partnera, dok je kod studentica razlika u broju partnera zabilježena između 1998. godine (2) i 2008. godine (2,5; Welchov test = 3,4, $df = 379,3$, $p<0,05$). Kada smo analizirali razlike u broju seksualnih partnera u zadnjih godinu dana, odnosno pratili dinamiku te varijable u tri vala, one ni kod mladića ni kod djevojaka nisu bile statistički značajne. Tri četvrtine broja djevojaka i nešto više od dvije trećine mladića navelo je samo jednoga partnera/partnericu.

Kada je riječ o uporabi zaštite pri prvom seksualnom odnosu, zamjetan je trend porasta odgovornoga ponašanja. U deset godina, raširenost uporabe kondoma pri prvom snošaju značajno se povećala, i to na račun neuporabe zaštite te prakse prekinutoga snošaja. Dok je na početku praćenog razdoblja nešto više od 50% sudionika/sudionica navelo kondom kao zaštitu koja je bila pri seksualnoj inicijaciji, 2008. godine isto je zabilježeno u gotovo 70% slučajeva.

Analiza uporabe zaštite pri zadnjem odnosu (pitanje nije postavljeno u prvom valu) ne upućuje na sličan trend. Godine 2003. i 2008. zabilježene su podjednake razine odgovor-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 995-1014

LANDRIPET, I. I SUR.:
PROMJENE...

● **TABLICA 1**
Dinamika seksualnoga
ponašanja od 1998.
do 2008. prema spolu

noga ponašanja, pri čemu je uporaba kondoma obilježavala otprilike polovicu broja djevojaka i oko 60% mladića. Raširenost konzistentne uporabe kondoma također se nije mijenjala u vremenu. U sve tri točke mjerenja sustavnu uporabu kondoma iskazala je otprilike polovica broja sudionika/sudionica. U ovom kontekstu valja spomenuti i vrlo pozitivan stav prema uporabi kondoma, prisutan u cijelom razdoblju. Prema očekivanju, studentice su u sva tri vala iskazale nešto veće prihvaćanje ($p < 0,001$). Valja napomenuti kako je u 2008. godini zabilježen statistički značajan, no praktički zanemariv, pad prihvaćanja uporabe kondoma, i to u oba spola.

	Žene			Muškarci		
	1998.	2003.	2008. n (%)	1998.	2003.	2008.
Dob pri prvom seksualnom odnosu						
Bez iskustva	311 (48,7)	125 (43,9)	144 (33,6)	279 (39,0)	94 (37,3)	96 (27,7)
≤ 14	12 (1,9)	7 (2,5)	12 (2,8)	27 (3,8)	8 (3,2)	12 (3,5)
15	25 (3,9)	3 (1,1)	25 (5,8)	33 (4,6)	12 (4,8)	20 (5,8)
16	53 (8,3)	33 (11,6)	42 (9,8)	101 (14,1)	36 (14,3)	53 (15,3)
17	113 (17,7)	56 (19,6)	77 (18,0)	166 (23,2)	55 (21,8)	85 (24,5)
18	92 (14,4)	43 (15,1)	86 (20,1)	92 (12,8)	34 (13,5)	65 (18,7)
≥ 19	33 (5,2)	18 (6,3)	42 (9,8)	18 (2,5)	13 (5,2)	16 (4,6)
Broj seksualnih partnera (ukupno)						
1	166 (50,8)	81 (50,6)	120 (42,3)	120 (29,3)	61 (39,9)	79 (32,4)
2	81 (24,8)	38 (23,8)	75 (26,4)	94 (22,9)	31 (20,3)	55 (22,5)
3-4	60 (18,3)	26 (16,3)	61 (21,5)	105 (25,6)	34 (22,2)	48 (19,7)
≥ 5	20 (6,1)	15 (9,4)	28 (9,9)	91 (22,2)	27 (17,6)	62 (25,4)
Konzistentnost upotrebe kondoma						
Neredovito	173 (53,6)	83 (52,5)	146 (51,8)	197 (45,6)	72 (45,9)	111 (44,2)
Redovito	150 (46,4)	75 (47,5)	136 (48,2)	235 (54,4)	85 (54,1)	140 (55,8)
Zaštita pri prvom seksualnom odnosu^{a,b}						
Ništa	66 (20,2)	20 (12,6)	22 (7,8)	121 (28,0)	46 (28,9)	47 (18,6)
Prekinuti snošaj	75 (22,9)	19 (11,9)	30 (10,6)	54 (12,5)	10 (6,3)	17 (6,7)
Kondom	173 (52,9)	112 (70,4)	193 (68,2)	248 (57,4)	95 (59,7)	169 (67,5)
Pilula	9 (2,8)	4 (2,5)	10 (3,5)	6 (1,4)	5 (3,1)	8 (3,4)
Nešto drugo	4 (1,2)	4 (2,5)	28 (9,9)	3 (0,7)	3 (1,9)	12 (7,5)
Zaštita pri posljednjem seksualnom odnosu						
Ništa	-	20 (12,6)	42 (14,8)	-	29 (18,6)	56 (22,5)
Prekinuti snošaj	-	34 (21,4)	37 (13,0)	-	15 (9,6)	15 (6,0)
Kondom	-	72 (45,3)	134 (47,2)	-	98 (62,8)	149 (59,8)
Pilula	-	28 (17,6)	51 (18,0)	-	11 (7,1)	16 (6,4)
Nešto drugo	-	5 (3,1)	20 (7,0)	-	3 (1,9)	13 (5,2)
Seksualni kontakt s osobom istoga spola^{a,b}						
Da	41 (6,4)	79 (27,8)	89 (20,9)	38 (5,4)	35 (14,1)	21 (6,1)
Ne	598 (93,6)	205 (72,2)	336 (79,1)	670 (94,6)	213 (85,9)	322 (93,9)

^aRazlika 1998. – 2008. značajna u ženskom poduzorku uz $p < 0,05$

^bRazlika 1998. – 2008. značajna u muškom poduzorku uz $p < 0,05$

Seksualno iskustvo s osobom istoga spola na početku je analiziranog razdoblja navelo vrlo malo sudionika/sudionica (5 – 6%). U sljedeća dva vala udjeli se višestruko povećavaju, osobito kod djevojaka (do 28%). Zanimljivo je da se dinamika seksualnoga zadovoljstva kod oba spola nije mijenjala u analiziranom razdoblju. U odnosu na studente, studentice su u svim točkama promatranog razdoblja iskazivale nešto veću razinu zadovoljstva vlastitim seksualnim životom (približno tri četvrtine broja djevojaka nasuprot nešto manje od dvije trećine mladića; $\chi^2 = 13,0 - 23,4$, $p < 0,01$).

Rizično seksualno ponašanje

Premda u analiziranom razdoblju nije zabilježen porast broja seksualnih partnera/partnerica, kao ni smanjivanje dobi pri seksualnoj inicijaciji, ostaje mogućnost da se u zadnjih deset godina povećala proporcija mladih koje obilježava veća izloženost seksualnim rizicima. Izolirali smo dvije takve skupine: prvu na temelju ukupnoga broja seksualnih partnera/partnerica, a drugu na temelju dobi kada je bio prvi seksualni odnos. Rizičnima smo označili one mladiće i djevojke koji su imali četiri ili više seksualnih partnera/partnerica, odnosno one koji su prvo seksualno iskustvo imali prije većine vršnjaka (sa 16 godina ili mlađi). Rana je seksualna inicijacija, naime, u nekim istraživanjima povezana s povećanim razinama seksualnih rizika (Pettifor, 2004.; O'Donnell i sur., 2001.; Wellings i sur., 2001.). U idućem koraku povećana je izloženost riziku zaraze SPI empirijski potvrđena u obje skupine.³

Analiza dviju skupina od 1998. do 2008. godine ne otkriva statistički značajne promjene. Od 1998. do 2008. godine udio pojedinaca koje obilježava ranija seksualna inicijacija neznatno je varirao oko 31%, dok je proporcija onih s većim brojem seksualnih partnera neznatno varirala oko 22%.

Informiranost, stavovi o seksualnosti i utjecaj vjeronauka

Seksualna pismenost, elementarno znanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju među studenticama je značajno, ali praktički zanemarivo, porasla u zadnjoj točki mjerenja, kada je prosječan rezultat označavao 76-postotnu riješenost testa (usp. Tablicu 2). Prema očekivanju, seksualna je pismenost među studenticama bila kontinuirano nešto viša od one koja je obilježavala studente ($t = 4,7 - 6,1$, $df = 533 - 1076$, $p < 0,01$). Premda se među mladićima razina seksualne pismenosti ponešto smanjila u 2003. godini, u zadnjoj je točki mjerenja bila jednaka ishodišnoj i reprezentirala 69-postotnu uspješnost u rješavanju testa.

U oba spola su zabilježene umjerene razine seksualne permisivnosti, pri čemu međusobne razlike nisu dosegle statističku

● **TABLICA 2**
Dinamika seksualne
pismenosti i stavova o
seksualnosti od 1998.
do 2008. prema spolu

značajnost. Tijekom promatranog razdoblja permisivnost je ostala razmjerno stabilna, osobito kod studentica. Kada je, pak, riječ o seksualnoj egalitarnosti žena i muškaraca, razine su prihvaćanja vrlo visoke u oba spola, premda kontinuirano više među studenticama ($\chi^2 = 13,9 - 34,6$, $p < 0,01$). Štoviše, između 1998. i 2008. godine prihvaćanje seksualne egalitarnosti značajno je poraslo isključivo među studenticama, no kako su razlike male, njihova je praktična važnost zanemariva. Za razliku od toga, prihvaćanje istospolne seksualnosti, to jest prava homoseksualnih osoba na seksualnu intimnost, promijenilo se isključivo među studentima. Za razliku od 1998. godine, kada je negativan stav izrazilo 48,5% mladića, deset godina kasnije isto je mišljenje imalo njih čak 63%. U odnosu na kolegice, studenti kontinuirano iskazuju veću homonegativnost od studentica ($\chi^2 = 36,2 - 78,0$, $p < 0,01$). Među djevojkama većinski je stav pozitivan u sve tri točke mjerenja, pri čemu prihvaćanje istospolnih odnosa obilježava nešto manje od polovice broja sudionica.

	Žene			Muškarci		
	1998.	2003.	2008. n (%)	1998.	2003.	2008. n (%)
Seksualna egalitarnost spolova^a						
Neprihvaćanje	39 (6,2)	12 (4,2)	11 (2,6)	85 (12,0)	19 (7,6)	35 (10,2)
Neodlučnost	37 (5,9)	11 (3,9)	21 (4,9)	69 (9,8)	28 (11,2)	41 (11,9)
Prihvaćanje	551 (87,9)	260 (91,9)	394 (92,5)	552 (78,2)	204 (81,3)	268 (77,9)
Istospolni seksualni kontakti^b						
Neprihvaćanje	211 (33,8)	97 (34,8)	139 (32,6)	347 (50,2)	161 (64,9)	219 (63,5)
Neodlučnost	105 (16,8)	43 (15,4)	79 (18,5)	91 (13,2)	27 (10,9)	49 (14,2)
Prihvaćanje	308 (49,4)	139 (49,8)	209 (48,9)	253 (36,6)	60 (24,2)	77 (22,3)
M (SD)						
Seksualna pismenost ^{a,b}	5,78 (1,2)	5,75 (1,4)	6,04 (1,2)	5,32 (1,3)	5,19 (1,3)	5,50 (1,5)
Ž – 2008. ≠ 1998./2003.						
M – 2003. ≠ 2008.						
Seksualna permisivnost ^b	24,08 (5,9)	23,66 (5,9)	23,88 (5,4)	24,54 (6,0)	23,04 (6,4)	24,54 (5,2)
M – 2003. ≠ 1998./2008.						
Prihvaćanje uporabe kondoma ^{a,b}	20,19 (3,3)	20,46 (3,4)	19,67 (2,8)	18,33 (3,5)	17,89 (3,5)	17,32 (3,2)
Ž – 2008. ≠ 1998./2003.						
M – 1998. ≠ 2008.						
Utjecaj vjeronauka na seksualnost ^{a,b}	2,58 (1,4)	2,41 (1,3)	2,30 (1,4)	2,36 (1,3)	2,34 (1,3)	2,12 (1,3)
Ž – 1998. ≠ 2008.						
M – 1998. ≠ 2008.						

^aRazlika 1998. – 2008. značajna u ženskom poduzorku uz $p < 0,05$

^bRazlika 1998. – 2008. značajna u muškom poduzorku uz $p < 0,05$

Prema ocjeni sudionika/sudionica, utjecaj vjeronauka na njihovu seksualnost smanjio se. Zabilježena je, naime, statistički značajna razlika u razinama utjecaja 1998. i 2008. godine.

Inicijalno procijenjen kao "malen", utjecaj vjeronauka na osobno seksualno ponašanje u 2008. godine približio se "zanemarioj" razini, osobito među mladićima. Na početku promatranog razdoblja, utjecaj vjeronauka nešto je snažniji među djevojkama ($t = 2,9$, $df = 1336$, $p < 0,01$), a kasnije prestaje biti spolno specifičan.

DISKUSIJA

Seksualna inicijacija i broj partnera

Rana seksualna inicijacija i veći broj partnera među ključnim su čimbenicima rizika kojima su mladi ljudi izloženi kada je riječ o SPI. Ta se činjenica nerijetko zrcali i u svojevrsnoj moralnoj panici oko navodno sve veće seksualne razuzdanosti mladih. Nalazi ove studije ne podupiru takav zaključak. Od 1998. do 2008. nije došlo do značajnih promjena u dobi pri seksualnoj inicijaciji, odnosno broju seksualnih partnera, studenata/studentica prve godine Zagrebačkoga sveučilišta. Kao i u nacionalnom uzorku mladih između 18. i 24. godine (Štulhofer i sur., 2006.), spolne su razlike u dobi pri prvom seksualnom odnosu praktički zanemarive; i u nacionalnom i u studentskom uzorku vrijednost medijana jest 17 godina.⁴ Za razliku od ispitanika u nacionalnom uzorku, gdje prosječni broj partnera/partnerica iznosi 5,5 kod mladića i 3,3 kod djevojkama, u ovoj su studiji dobivene nešto manje vrijednosti (3,6 i 2,3), što je vjerojatno posljedica niže prosječne dobi ispitanika u studentskim uzorcima.

Premda su zbog nestandardiziranih indikatora, različitih dobnih raspona u uzorcima te razlika u tipu ciljanih populacija mladih mogućnosti usporedbe ograničene, kroskulturalna komparacija nalaza pomaže u interpretaciji seksualnoga ponašanja mladih u Hrvatskoj. Nedavno provedeno istraživanje u 59 zemalja (Wellings i sur., 2006.) potvrđuje nepostojanje univerzalnoga trenda smanjivanja dobi pri seksualnoj inicijaciji. Tijekom prošloga desetljeća, u razvijenim se zemljama medijalna dob pri prvom snošaju kretala između 17 i 18 godina, odnosno 16 i 17 u nordijskim zemljama, Velikoj Britaniji i među mladićima (ne i djevojkama) iz mediteranskih zemalja (Teitler, 2002.). Zanimljivo, jedna je nedavna studija upozorila na razmjerno ranu seksualnu inicijaciju i na jugu Europe.

Studenti/studentice u našem istraživanju ne odudaraju po broju partnera od svojih europskih kolega. U nedavnom talijanskom istraživanju, provedenom na mješovitom uzorku srednjoškolaca i studenata, sudionici su naveli prosječno 2,3 seksualna partnera, pri čemu ih je nešto više od polovice broja imalo samo jednoga partnera (Trani i sur., 2005.).⁵ Usporedbe radi, u našem je istraživanju otprilike polovica broja studen-

tica i trećina studenata iskazala samo jednoga partnera/partnericu. Nešto veći broj sudionika sa samo jednim partnerom/partnericom u talijanskom uzorku vjerojatno se može pripisati njihovoj nižoj prosječnoj dobi (18 godina). Slični su rezultati (više od polovice broja djevojaka i četvrtina mladića samo s jednim partnerom/partnericom) dobiveni i u uzorku turskih studenata/studentica prosječne dobi od 22 godine (Gelbal i sur., 2008.). Komparativno istraživanje španjolskih i njemačkih studenata/studentica utvrdilo je da je njihov prosječan broj partnera/partnerica u posljednjih godinu dana bio 1,6, odnosno 1,2 (Stock i sur., 2001.). Naši su studenti naveli 1,4 partnera/partnerica u 2003. te 1,5 u 2008. godini.⁶

Usporedivi nalazi dobiveni su i u longitudinalnom kros-sekcijskom istraživanju provedenom 1980., 1990. i 2000. godine na studentima jednoga kanadskog sveučilišta (Netting i Burnett, 2004.). Mladići su, očekivano, imali više seksualnih partnera/partnerica od djevojaka, u prosjeku 7,6 prema 4,5. U usporedbi s podacima iz zadnjega vala kanadske studije, prosječni je broj seksualnih partnera/partnerica u hrvatskom uzorku približno upola manji. U švedskoj studiji, provedenoj isključivo na studenticama (Larsson i Tyden, 2006.), prosječan je broj seksualnih partnera iznosio 5,4 u 1999. godini te 7,4 u 2004. godini, što je dva do tri puta više od broja zabilježenog među hrvatskim studenticama. Razlika je nešto manja usporedimo li prosječan broj partnera u zadnjih godinu dana. U Švedskoj je to 2,1 (2004.), a u Hrvatskoj 1,3 (2003. i 2008.). Švedski je uzorak, valja naglasiti, bio stariji (prosječna dob iznosila je 24 godine).

U cjelini, sličnost rezultata vezanih uz dob pri seksualnoj inicijaciji i broj seksualnih partnera/partnerica dobivenih u našoj studiji i u drugim europskim studijama potvrđuje, čini se, trend konvergencije seksualnoga ponašanja mladih Europljana (Teitler, 2002.). To se poglavito odnosi na smanjivanje spolnih razlika u dobi pri prvom seksualnom odnosu, odnosno na postupno nestajanje distinkcije između tzv. nordijskoga (egalitarnog) i mediteranskoga (patrijarhalnog) obrasca.

Odgovorno ponašanje

U zadnjih deset godina među studentima i studenticama prve godine Zagrebačkoga sveučilišta uporaba kondoma pri prvom seksualnom odnosu porasla je za dvadesetak posto (otprilike sa 50% 1998. godine na gotovo 70% 2008. godine). Međutim, u istom se razdoblju nije promijenila učestalost konzistentne uporabe. Prema istraživanju provedenom 2005. godine na nacionalnom uzorku mladih (Štulhofer i sur., 2006.), kondom je pri prvom seksualnom odnosu rabilo 60,4% sudionika, dok ih je 21,5% navelo kako redovito rabi kondome. Imajući na umu da je razina obrazovanja često pozitivno povezana s vjerojat-

nosti uporabe kondoma (Teitler, 2002.), usporedba je potkrijepila očekivanje kako populaciju novoupisanih studenata odlikuje odgovornije ponašanje od ostalih vršnjaka.

Premda su precizne usporedbe nemoguće zbog razlika u karakteristikama uzoraka, raširenost se odgovornog ponašanja u nas čini nižom od razina zabilježenih u nekim zapadnim zemljama. Tako je u britanskom nacionalnom uzorku 80% mladića i djevojaka u dobi između 16 i 24 godine rabilo kondom prilikom prvoga seksualnog odnosa (Wellings i sur., 2001.), dok je u nedavnom švedskom istraživanju isto izjavilo 72% studentica (Larsson i Tyden, 2006.). Za razliku od približno polovice broja studentica, odnosno oko 60% studenata u našem istraživanju, nedavno provedena istraživanja među mladima u Španjolskoj (Castro Martín, 2005.), Italiji (Trani i sur., 2005.) i Kanadi (Rotermann, 2008.) pokazuju kako je kondom prilikom zadnjega seksualnog odnosa rabilo više od 70% sudionika/sudionica.

Znanje i tolerancija prema različitosti

Činjenica da se razina seksualne pismenosti nije, praktički, mijenjala u zadnjih deset godina ne začuđuje. Kao što je poznato, nikakav sustavni pomak nije postignut na planu seksualne edukacije, osobito ne unutar školskoga sustava. Premda su seksualni sadržaji sveprisutni u hrvatskoj medijskoj kulturi, informacije vezane uz seksualno i reproduktivno zdravlje i dalje su nedostatne (Štulhofer, 1999.). Naglašena prisutnost seksualnosti u medijima vjerojatno je povezana i s razmjerno visokim razinama seksualne permisivnosti zabilježene u sva tri vala. No to, čini se, ne uključuje i stav prema seksualnim manjinama. Povećanje negativnoga stava prema homoseksualnosti u 2008. godini, zabilježeno isključivo među muškim sudionicima, moglo bi biti reakcija na povećanu vidljivost seksualnih manjina (usp. manifestacije poput "Zagreb Pridea" i "Queer Zagreb" festivala) i njihov politički angažman oko građanskih prava, ali i nedavnu raspravu oko priznavanja homoseksualnoga braka (2006.). Zanimljivo, kod studentica nije zamijećen pad snošljivosti prema istospolnim kontaktima. Stoviše, u istoj populaciji bilježimo određeni porast istospolnih iskustava (koja u našem upitniku nisu specifičirana, pa se mogu odnositi i isključivo na poljubac), što možda upućuje na prisutnost tzv. lezbijskog šika, medijski posredovane prezentacije poželjnosti nekih (često simuliranih) izraza ženske istospolnosti, odnosno ambivalentnosti ženske spolnosti, i u našoj sredini (Cottingham, 1996.).

Ograničenja studije

Ovu studiju obilježava nekoliko ograničenja. Prvo od njih odnosi se na mogućnost generalizacije nalaza. Prikazani rezultati relevantni su isključivo za populaciju novoupisanih stu-

denata/studentica Sveučilišta u Zagrebu. Naime, za razliku od zagrebačkog, ostala hrvatska sveučilišta imaju naglašenu regionalnu važnost (na njima studira manje studenata iz drugih krajeva zemlje), što ih, barem potencijalno, čini specifičnima. Još su veće razlike, djelomično ilustrirane osobitostima u seksualnom ponašanju mladih u našem uzorku i onih u nacionalnom uzorku iz 2005. godine, između studentske populacije i njihovih vršnjaka koji nakon srednje škole ne nastavljaju školovanja. Te su razlike barem dijelom povezane s boljim obrazovnim dostignućima i, shodno tome, boljom informiranosti mladih u našem uzorku te, u prosjeku, nešto višim socioekonomskim statusom njihovih obitelji. U tom bi smislu razine odgovornoga ponašanja, seksualne pismenosti, permissivnosti i spolne egalitarnosti u našoj ciljnoj skupini mogle biti veće nego u nacionalnom uzorku mladih usporedive dobi.

Sljedeće se ograničenje odnosi na upotrijebljene indikatore, od kojih su neki nevalidirani ili nedovoljno precizni. Dobar je primjer potonjega pitanje o istospolnom seksualnom iskustvu koje je definirano kao "fizički kontakt koji je izazvao seksualno uzbuđenje". Široki raspon tako naznačenih iskustava, od poljupca do penetrativnog odnosa, onemogućuje precizne uvide i zaključke o trendovima. Slično vrijedi za indikator konzistentne uporabe kondoma, koji ne precizira ni razdoblje na koje se pitanje odnosi (povećavajući tako utjecaj zaborava, odnosno specifičnih heuristika koje se rabe u aproksimaciji odgovora na kognitivno zahtjevna pitanja), kao ni tip seksualnoga partnera/partnerice (stalni, odnosno slučajni). Također, neki indikatori nisu bili uvršteni u sva tri vala (primjerice, pitanje o uporabi kondoma pri zadnjem seksualnom odnosu) ili su potpuno izostali (uporaba interneta kao izvora informacija o seksualnosti). Naše istraživanje ne pruža jasan odgovor na pitanje o mogućem utjecaju religioznosti – čija je prisutnost u društvu danas snažnija nego na početku tranzicijskog razdoblja – na seksualnu kulturu mladih, poglavito zbog manjka odgovarajućih indikatora. Upotrijebljeni indikator, samoprocjena utjecaja vjeronauka na vlastito seksualno ponašanje, ne uspijeva zahvatiti moguće izvaninstitucionalne utjecaje – od obiteljskog odgoja do vršnjačkih normi i pritisaka.

Premda smo u prikupljanju podataka nastojali maksimizirati privatnost i osigurati uvjete potrebne za koncentrirano ispunjavanje upitnika, činjenica je da skupno anketiranje podrazumijeva drugačiju društvenu dinamiku od individualnoga. Ne možemo, stoga, isključiti mogućnost da su neki ispitanici uskratili istinit odgovor na neka pitanja. Pretpostavimo li da je njihov broj bio stabilan u sva tri vala, spomenuta bi redukcija valjanosti mogla imati osobitu težinu u istraživanju 2003. godine. U odnosu na prvi val studije, veličina je uzoraka iz 2003. i, u nešto manjoj mjeri, 2008. godine ograničila snagu

statističkih procedura i onemogućila neke analize koje zahtijevaju kategorizaciju ispitanika u podskupine s relativno malim brojem sudionika.

ZAKLJUČAK

Sustavno praćenje seksualnosti mladih od izvanredne je važnosti za epidemiologiju seksualnih rizika, sustavno unaprjeđivanje reproduktivnoga i seksualnoga zdravlja te donošenje empirijski utemeljenih javnih politika za mlade. U ovom smo tekstu predstavili temeljne nalaze longitudinalnog istraživanja seksualnosti novoupisanih studenata i studentica Zagrebačkoga sveučilišta. Kroz tri vremenske točke promatranja (1998., 2003. i 2008. godine) analizirali smo dinamiku seksualnoga ponašanja, stavova o seksualnosti i informiranosti o ljudskoj spolnosti u toj populaciji. Dominantno deskriptivni karakter rada – dijelom uvjetovan izostankom jasnih trendova – ne umanjuje, po našem sudu, korisnost prikazanog za sustavno promišljanje javnih politika (ponajprije obrazovnih i zdravstvenih) za mlade. Naime, sustavno je praćenje seksualnosti mladih u nas i dalje deficitarno, a kada je riječ o studentskoj populaciji, prikazano je istraživanje jedino takve vrste. Slične su studije razmjerno rijetke i u zemljama razvijenoga Zapada (Abler i Sedlacek, 1989.; Maticka-Tyndale, 1991.; Robinson i sur., 1991.; Schmidt i sur., 1994.; Larsson i Tyden, 2006.), što otežava sustavno praćenje i prevenciju seksualnih rizika među mladima, čiji bi obrazovni status mogao biti prednost za djelotvorne intervencije.

Ukupno gledajući, nalazi studije upućuju na izostanak značajnijih promjena u seksualnom ponašanju promatrane populacije. Nemoguće je, dakle, govoriti o *transformaciji* seksualnosti u kasnoj adolescenciji i ranoj postadolescenciji u posljednjih desetak godina, bez obzira na opseg i brzinu promjena kroz koje je hrvatsko društvo prošlo u tom razdoblju. Valja uočiti kako je takav zaključak u suprotnosti s popularnim predodžbama o *hiperseksualizaciji* (i sve većoj "promiskuitetnosti") novih generacija. Prema prikazanim rezultatima, u analiziranom razdoblju nije došlo ni do smanjivanja dobi pri seksualnoj inicijaciji niti se povećao broj seksualnih partnera (porast primijećen kod djevojaka u praktičnom je smislu zanemariv). Proizlazi li iz toga da nema razloga za zabrinutost? Povežemo li, s jedne strane, rezultate naše studije koji pokazuju da razina konzistentne uporabe kondoma stagnira te da se seksualna pismenost tek neznatno povećala, a s druge epidemiološke nalaze o raširenosti SPI u populaciji mladih, teško je izbjeći zaključak kako je u zadnjih desetak godina propuštena prilika za sustavno unaprjeđenje seksualnoga i reproduktivnoga zdravlja mladih. Poteškoće s uvođenjem seksualne edukacije u hrvatske škole, koje se nastavljaju, propuštenim bi prilikama mogle obilježiti i budućnost.

BILJEŠKE

¹ Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenoga projekta (Bihevioralno praćenje HIV/AIDS-a), koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

² Ispitanici/ispitanice u upitniku su instruirani/instruirane da pod seksualnim partnerom/partnericom razumijevaju samo osobe s kojima su imali/imale iskustvo snošaja, odnosno koitus.

³ Za osobe s većim ukupnim brojem seksualnih partnera/partnerica neredovita je uporaba kondoma rizičnija nego za ostale. Kod onih, pak, koji su prvi seksualni odnos imali ranije od većine vršnjaka povećani se rizik vezuje (i) uz manju vjerojatnost uporabe zaštite na početku seksualne aktivnosti. Analiza provedena na skupnom uzorku (agregirana tri vala istraživanja) utvrdila je kako je redovita uporaba kondoma rjeđa među sudionicima sa četiri ili više seksualnih partnera ($\chi^2 = 11,2$, $p < 0,01$). Također, uporaba kondoma pri prvom snošaju bila je rjeđa među onima koji su ranije započeli seksualnu aktivnost ($\chi^2 = 32,6$, $p < 0,01$). Dakle, u usporedbi s ostatkom anketiranih, obje grupe možemo smatrati skupinama pod *povišenim rizikom*.

⁴ Ovdje valja podsjetiti na to kako je 17 godina medijan dobi pri prvom snošaju u populaciji u kojoj otprilike jedna trećina mladića i djevojaka još nije imala seksualni odnos. Kada bismo vrijednost medijana u istoj populaciji računali nakon što su svi ili gotovo svi postali seksualno aktivni, ona bi nužno bila veća.

⁵ Autori nisu prikazali nalaze odvojeno prema spolu.

⁶ Pitanje o broju partnera u zadnjih godinu dana nije postavljeno u upitniku iz 1998. godine.

LITERATURA

Abler, R. M. i Sedlacek, W. E. (1989.), Freshman sexual attitudes and behaviors over a 15-year period. *Journal of College Student Development*, 30 (3): 201-209.

Aggleton, P., Ball, A. i Mane, P. (2000.), Young people, sexuality and relationships. *Sexual & Relationship Therapy*, 15 (3): 213-220.

Braithwaite, K. i Thomas, V. G. (2001.), HIV/AIDS knowledge, attitudes, and risk-behaviors among African-American and Caribbean college women. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 23 (2): 115-129.

Castro Martín, T. (2005.), Contraceptive use patterns among Spanish single youth. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 10 (4): 219-228.

Christie, D. i Viner, R. (2005.), Adolescent development. *British Medical Journal*, 330 (7486): 301-304.

Cifrić, I. i Nikodem, K. (2006.), Socijalni identitet u Hrvatskoj. Koncept i dimenzije socijalnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 15 (3): 173-202.

Cottingham, L. (1996.), *Lesbians are so chic*, New York: Cassell Academic.

Denissenko, M., Dalla Zuanna, G. i Guerra, D. (1999.), Sexual behavior and attitudes of students in the Moscow State University. *European Journal of Population*, 15 (3): 279-304.

- Galić, B. i Nikodem, K. (2006.), Ne/razlomljivi identiteti. Seksizam i religioznost u hrvatskom društvu. *Socijalna ekologija*, 15 (1-2): 81-102.
- Gelbal, S., Duyan, V. i Ozturk, A. B. (2008.), Gender differences in sexual information sources, and sexual attitudes and behaviors of university students in Turkey. *Social Behavior and Personality*, 36 (8): 1035-1052.
- Halman, L. (1995.), Is there a moral decline? A cross-national inquiry into morality in contemporary society. *International Social Science Journal*, 47 (3): 419-439.
- Hodžić, A. (2007.), *Nasilje ne prolazi samo od sebe. Izvještaj o istraživanju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: CESI.
- Impett, E. A. i Tolman, D. L. (2006.), Late adolescent girls' sexual experiences and sexual satisfaction. *Journal of Adolescent Research*, 21 (6): 628-646.
- Inglehart, R. (1997.), *Modernization and postmodernization*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Larsson, M. i Tyden, T. (2006.), Increased sexual risk taking behavior among Swedish female university students: repeated cross-sectional surveys. *Acta Obstetrica et Gynecologica*, 85 (8): 966-970.
- Marijan, T., Vraneš, J., Mlinarić-Džepina, A., Leskovar, V., Knežević, J. i Kvaternik, M. (2007.), Genital human papillomavirus infection in women from the Zagreb region. *Collegium Antropologicum*, 31 (Suppl. 2): 83-87.
- Maticka-Tyndale, E. (1991.), Modification of sexual activity in the era of AIDS: A trend analysis of adolescent sexual activities. *Youth and Society*, 23 (1): 31-49.
- Milutin-Gašperov, N., Sabol, I., Halec, G., Matovina, M. i Grce, M. (2007.), Retrospective study of the prevalence of high-risk human papillomaviruses among Croatian women. *Collegium Antropologicum*, 31 (Suppl. 2): 89-96.
- Netting, N. S. i Burnett, M. L. (2004.), Twenty years of student sexual behaviour. *Adolescence*, 39 (153): 19-38.
- O'Donnell, L., O'Donnell, C. R. i Stueve, A. (2001.), Early sexual initiation and subsequent sex-related risks among urban minority youth: The reach for health study. *Family Planning Perspectives*, 33 (5): 268-275.
- Pettifor, A. E. (2004.), Early age of first sex: A risk factor for HIV infection among women in Zimbabwe. *AIDS*, 18 (10): 1435-1442.
- Pikić, A. i Jugović, I. (2006.), *Nasilje nad lezbijkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izvještaj istraživanja*, Zagreb: Kontra.
- Ricardo, C., Barker, G., Pulerwitz, J. i Rocha, V. (2006.), Gender, sexual behaviour and vulnerability among young people. U: R. Ingham i P. Aggleton (ur.), *Promoting young people's sexual health: International perspectives* (str. 61-78), London, Routledge.
- Robinson, I., Ziss, K., Gauza, B. i Katz, S. (1991.), Twenty years of the sexual revolution, 1965-1985: An update. *Journal of Marriage and the Family*, 53 (1): 216-220.
- Rotermann, M. (2008.), Trends in teen sexual behavior and condom use. *Health Reports*, 19 (3): 1-5.

Santelli, J. S., Morrow, B., Anderson, J. E. i Lindberg, L. D. (2006.), Contraceptive use and pregnancy risk among U.S. high school students, 1991-2003. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 38 (2): 106-111.

Schmidt, G., Klusmann, D., Zeitzschel, U. i Lange, C. (1994.), Changes in adolescents' sexuality between 1970 and 1990 in West-Germany. *Archives of Sexual Behavior*, 23 (5): 489-513.

Small, S. i Luster, T. (1994.), Adolescent sexual activity: An ecological risk-factor approach. *Journal of Marriage and the Family*, 56 (1): 181-192.

Smith, T. W. (1990). The sexual revolution? *Public Opinion Quarterly*, 54 (3): 415-435.

Stock, C., Guillén-Grima, F., Prüfer-Krämer, L., Serrano-Monzo, I., Marin-Fernandez, B., Aguinaga-Ontoso, I. i Kramer, A. (2001.), Sexual behavior and the prevalence of Chlamydia trachomatis infection in asymptomatic students in Germany and Spain. *European Journal of Epidemiology*, 17 (4): 385-390.

Štulhofer, A. (1999.), Terra Incognita? Adolescentska spolnost i rizično ponašanje. *Društvena istraživanja*, 8 (2-3): 40-41.

Štulhofer, A., Ajduković, D., Božičević, I. i Kufrin, K. (2006.), *AIDS i mladi – Hrvatska 2005*, Zagreb: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Hrvatski zavod za javno zdravstvo.

Štulhofer, A., Anerić, G. i Šlosar, S. (2004.), Seksualna permisivnost, egalitarnost i odgovornost: longitudinalno istraživanje seksualnosti u kasnoj adolescenciji, 1998–2003. *Revija za sociologiju*, 35 (1-2): 31-44.

Štulhofer, A., Graham, C., Božičević, I., Kufrin, K. i Ajduković, D. (2007.), HIV/AIDS related knowledge, attitudes and sexual behaviors as predictors of condom use in a nationally representative sample of Croatian young adults 18-24. *International Family Planning Perspectives*, 33 (2): 58-65.

Štulhofer, A., Jureša, V. i Mamula, M. (2000.), Problematični užici: rizično ponašanje u kasnoj adolescenciji. *Društvena istraživanja*, 9 (6): 867-893.

Štulhofer, A. i Sandfort, T. (2005.), Introduction. U: A. Štulhofer i T. Sandfort (ur.), *Sexuality and gender in postcommunist Eastern Europe and Russia* (str. 1-25), New York, The Haworth Press.

Teitler, J. O. (2002.), Trends in youth sexual initiation and fertility in developed countries: 1960-1995. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 580 (1): 134-152.

Traeen, B., Lewin, B. i Sundet, J. M. (1992.), Use of birth control pills and condoms among 17-19-year-old adolescents in Norway: contraceptive versus protective behaviour? *AIDS Care*, 4 (4): 371-380.

Trani, F., Gnisci, F., Nobile, C. G. A. i Angelillo, I. F. (2005.), Adolescents and sexually transmitted infections: knowledge and behaviour in Italy. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 41 (5-6): 260-264.

Udry, R. (1988.), Biological predispositions and social control in adolescent sexual behavior. *American Sociological Review*, 53 (5): 709-722.

UNAIDS (2008.), *Report on the global AIDS epidemic*, Geneva: UNAIDS.

Vanwesenbeeck, I., Bekker, M. i van Lenning, A. (1998.), Gender attitudes, sexual meanings, and interactional patterns in heterosexual

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 995-1014

LANDRIPET, I. I SUR.:
PROMJENE...

encounters among college students in the Netherlands. *Journal of Sex Research*, 35: 317-327.

Wellings, K., Collumbien, M., Slaymaker, E., Singh, S., Hodges, Z., Patel, D. i Bajos, N. (2006.), Sexual behaviour in context: A global perspective. *Lancet*, 368 (9548): 1706-1728.

Wellings, K., Nanchahal, K., Macdowall, W., McManus, S., Erens, B., Mercer, H. C., Johnson, M. A., Copas, J. A., Korovessis, C., Fenton, A. K. i Field, J. (2001.), Sexual behaviour in Britain: Early heterosexual experience. *Lancet*, 358 (9296): 843-850.

Zrinščak, S. (1995.), Religija, Crkva i treći sektor u Srednjoj i Istočnoj Europi. *Revija za socijalnu politiku*, 2 (4): 305-314.

Zrinščak, S. (2005.), Religija, civilno društvo, socijalni problemi. *Društvena istraživanja*, 14 (1-2): 71-95.

Changing Sexuality? Results from the University of Zagreb First-Year Students Studies, 1998-2008

Ivan LANDRIPET, Sandra ŠEVIĆ, Drago CAR, Valerio BAČAK
Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Maja MAMULA

Women's Room – The Centre for Sexual Rights, Zagreb

Aleksandar ŠTULHOFER

Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Young people's sexuality is usually analyzed within the sexual risks framework. While acknowledging the importance of such approach, positive aspects of youth sexuality – the issues of gender equality in sexual expression, acceptance of sexual differences, and sexual health – also need to be addressed. The aim of this paper was to describe the dynamics of sexual behavior, knowledge, and attitudes in the population of the University of Zagreb first-year students, in order to contribute to youth oriented sexual and reproductive health policies. The analyses are based on repeated cross-sectional surveys carried out in 1998, 2003, and 2008 on a stratified sample of freshmen. Contrary to a widespread belief, the findings pointed to a substantial stability in sexual behavior in the observed period, both in terms of sexual initiation and lifetime number of sexual partners. However, taking into account recent epidemiological data on the prevalence of sexually transmitted infections among young adults, our results suggest that an opportunity for a systematic improvement of young people's sexual and reproductive health has been lost in the 1998-2008 period.

Keywords: sexuality, students, gender, sexual risk taking, condom use

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 995-1014

LANDRIPET, I. I SUR.:
PROMJENE...

Veränderungen in der Sexualität junger Menschen? Ergebnisse einer Langzeituntersuchung unter neu immatrikulierten StudentInnen der Universität Zagreb im Zeitraum von 1998 bis 2008

Ivan LANDRIPET, Sandra ŠEVIĆ, Drago CAR, Valerio BAČAK
Philosophische Fakultät, Zagreb

Maja MAMULA

Frauenzimmer – Zentrum für sexuelle Rechte, Zagreb

Aleksandar ŠTULHOFER

Philosophische Fakultät, Zagreb

Ausgehend von der Überzeugung, dass politische Maßnahmen zur Verbesserung des Lebens junger Menschen empirisch begründet sein müssten, beschreiben die Verfasser dieser Studie die Dynamik des Sexualverhaltens, die Einstellung zur Sexualität sowie die Informiertheit zu grundlegenden Aspekten menschlicher Sexualität unter frischgebackenen Studenten der Universität Zagreb. Die Analysen gründen sich auf eine Langzeituntersuchung aus den Jahren 1998, 2003 und 2008, die unter proportional stratifizierten Probandengruppen von StudentInnen der größten kroatischen Universität durchgeführt wurde. Entgegen der in der Öffentlichkeit weit verbreiteten Meinung, wonach junge Menschen immer früher und immer gedankenloser sexuelle Beziehungen eingehen, zeugen die Ergebnisse der vorliegenden Untersuchung von Stabilität im Sexualverhalten junger Menschen im untersuchten Zeitraum. So ist etwa das Verhältnis zwischen StudentInnen mit frühen sexuellen Erfahrungen und StudentInnen, die eine größere Zahl sexueller PartnerInnen hatten, unverändert geblieben. Dasselbe gilt für die konsequente Verwendung von Kondomen. Zieht man jedoch rezente epidemiologische Daten zur HPV-Verbreitung (Humane Papillomviren) in Betracht, so muss man einräumen, dass die vorliegenden Untersuchungsergebnisse keine Garantie für die Eindämmung sexuellen Risikoverhaltens bieten. In diesem Sinne muss man schließen, dass es in den letzten zehn Jahren versäumt wurde, die sexuelle und reproduktive Gesundheit junger Menschen systematisch zu fördern.

Schlüsselbegriffe: Sexualität, StudentInnen, Geschlecht, sexuelles Risikoverhalten, Verwendung von Kondomen